

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

О. М. Єременко, Н. Б. Капустіна, О. М. Палій

ФІЛОСОФІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

(для студентів факультету психології,
політології та соціології)

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

УДК 101(073)
Ф56

Рецензенти:

Розова Т. В. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету;

Левченко В. Л. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова

Рекомендовано навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 1 від 16 жовтня 2021 року)

Єременко О. М., Капустіна Н. Б., Палій О. М.

Ф561   **Філософія** : навчально-методичні рекомендації
(для студентів факультету психології, політології та
соціології НУ «ОЮА») / О. М. Єременко, Н. Б. Капустіна,
О. М. Палій. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика»,
2021. – 40 с.

Навчально-методичні рекомендації з курсу «Філософія» розроблені відповідно до навчального плану і складаються з навчальної програми курсу, методичних рекомендацій із проведення практичних занять, підготовки до заліку, завдань для самостійної роботи, списку рекомендованої літератури. Вивчення дисципліни «Філософія» надасть студентам фундаментальну теоретичну основу для формування світогляду, допоможе сформулювати категоріальні засади розуміння сутності людини і світу в цілому, а також забезпечить володіння категоріально-понятійним апаратом наукового дослідження. Набуті знання, уміння та навички бакалаври зможуть застосувати у подальшому вивченні навчальних курсів професійного та філософського спрямування.

Матеріали призначені для бакалаврів всіх факультетів Національного університету «Одеська юридична академія».

УДК 101(073)

© О. М. Єременко, Н. Б. Капустіна, О. М. Палій, 2021

ЗМІСТ

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	4
ЗАПЛАНОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	5
СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	7
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	8
ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	17
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	25
ТЕМИ РЕФЕРАТИВ	28
ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ	30
ФОРМИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ	33
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ	34
ШКАЛА ЗА ECTS	34
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	35

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Загальновідомою істиною є той факт, що все різноманіття сучасного наукового знання, зокрема в його дисциплінарній диференціації, виникло спочатку з недиференційованого та цілісного філософського підґрунтя. Філософія була і залишається фундаментальною раціональною, хоча не завжди усвідомлюваною основою світогляду як пересічної людини, так і науковця або митця. Але для людини, яка здобуває вищу освіту, ця основа повинна стати усвідомленою.

У даному курсі розглядаються основні підходи, методи та категоріальний апарат, необхідний для розуміння філософської проблематики в її історичному розвитку та логічній структурі; надаються уявлення про світобачення кожної історичної епохи, про філософські напрямки та концепції; формується вміння володіти основними видами раціонального мислення та ведення дискусії як важливої складової будь-якої наукової, юридичної та політичної комунікації. Курс «Філософія» перетинається з іншими філософськими дисциплінами, зокрема з історією філософії, етикою, логікою, філософією політики, філософією права.

Навчально-методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Філософія» розроблені для студентів усіх спеціальностей, чия професійна діяльність потребує володіння філософською базою наукового пізнання. Вивчення курсу дозволить майбутнім фахівцям спиратися у юридичному, політологічному, психологічному аналізі і консультуванні на фундаментальні знання з філософії.

ЗАПЛАНОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Метою освоєння дисципліни «Філософія» є формування цілісного, системного уявлення про світ і місце людини в ньому, оволодіння знаннями з онтології, гносеології, методології, соціальної філософії; вироблення вміння використовувати отримані знання в професійній діяльності.

Завдання вивчення дисципліни:

- формування філософської картини бачення світу;
- засвоєння найважливіших філософських ідей в історії людської думки;
- формування розуміння, змісту і значення філософських категорій, які сформувалися в процесі розвитку філософської думки;
- засвоєння основних методів і принципів філософського мислення;
- закладення у студентів вміння розрізняти філософські складові в глобальних питаннях і проблемах сучасності.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні **знати**:

- основні напрямки, школи філософії і етапи її історичного розвитку;
- основне коло філософських проблем, специфіку філософування, систему фундаментальних філософських категорій;
- найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і людського мислення, основні закономірності взаємодії людини і суспільства, суспільства і культури;
- сучасні концепції і сценарії майбутнього людства в аспекті вирішення глобальних проблем сучасності;

вміти:

- використовувати філософський понятійно-категоріальний апарат;

- застосовувати філософські методи і засоби пізнання для інтелектуального розвитку, підвищення культурного рівня, професійної компетентності;

- формувати і аргументовано відстоювати власну позицію з різних проблем філософії;

- творчо застосовувати отримані теоретичні знання про людину, суспільство, культуру в навчальній, науковій та професійній діяльності;

володіти:

- основними формами і методами наукового пізнання;

- прийомами критики і аргументації.

Методи проведення занять: лекції, практичні заняття.
Форма контролю: іспит.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ теми	Види занять	Лекційні заняття (год)	Прак-тичні заняття (год)	Само-стійна робота (год)
	Тема	очна	очна	очна
1.	Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві	2	2	6
2.	Історико-філософський вступ	6	2	12
3.	Основні проблеми онтології	2	4	10
4.	Основні проблеми гносеології та методології наукового пізнання	2	2	10
5.	Принципи система-тизації філософських категорій	2	4	8
6.	Філософське розуміння суспільства. Соціальна філософія	2	2	10
7.	Культура та цивіліза-ція. Цінності як визна-чальні характеристики людського буття	2	2	12
8.	Соціальний прогрес та перспективи розвитку суспільства	2	2	12
	Всього	20	20	80

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

Предмет філософії. Етимологія слова «філософія». Філософія як нвука про найбільш загальні закони буття, пізнання та суспільства. Філософія як найважливіша складова світогляду. Світогляд як сукупність, а інколи система загальних поглядів на світ та місце в ньому людини, а також глибинних ціннісних та поведінкових засад. Філософія як теоретичний, систематизований, поведінковий світогляд.

Сократ: філософія як підготовка до смерті. Спіноза: філософія як релігія інтелектуалів, релігія як філософія юрби.

Основні напрямки філософської традиції. Філософія як методологія пізнання та як міркування про смисл життя.

Онтологія, гносеологія (епістемологія), логіка, етика, естетика, соціальна філософія та філософія історії, філософська антропологія, аксіологія, історія філософії. Монізм, дуалізм. Чи можливий філософський плюралізм? Матеріалізм, об'єктивний та суб'єктивний ідеалізм. Метафізика, діалектика. Гносеологічний оптимізм, агностицизм, скептицизм. Емпіризм, раціоналізм, ірраціоналізм.

Тема 2. Історико-філософський вступ

Рання давньогрецька натурфілософія. Мілетська школа. Піфагор. Геракліт. Діалектика Геракліта. Боротьба протилежностей, їх взаємний перехід. Вчення про логос. Елейська школа. Парменід: буття і небуття. Характеристики буття як умоосязної сутності. Ототожнення буття і мислення. Апорії Зенона. Демокріт: атомістика та детермінізм. Софісти. «Людина є міра всіх речей».

Давньогрецька класична філософія. Сократ: особистість, життєвий шлях і філософування. Поворот до людини.

«Я знаю, що я нічого не знаю». Майєвтика. Всесвітньо-історичне значення страти Сократа. Платон. Вчення про ідеї (ейдоси). Матерія як несправжнє буття. Одиначні речі як поєднання ідей з матерією. Ідея блага. Деміург. Вчення про душу. Знання як пригадування. Вчення про ідеальну державу. Ієрархічність. Сутність справедливості. Аристотель. Критика теорії ідей. Сутність, суще. Субстанція. Чотири причини буття: матеріальна, формальна, діюча і цільова. Телеологія. Світовий розум. Класифікація наук: теоретичні, творчі та практичні науки. Аристотель як засновник логіки. Соціально-політичне вчення Аристотеля. Правильні та неправильні форми правління. «Середній клас» як найкращі громадяни.

Кініки, скептики, стоїки, епікурейці. Неоплатонізм. Вчення про Єдине. Ум, душа, матерія. Еманація.

Патристика. Аврелій Августин. Пріоритет божественної волі над розумом. Провіденціалізм. Психологічне розуміння часу.

Схоластика. Суперечка про універсалії. Номіналізм, реалізм, концептуалізм. Тома Аквінський. Істини розуму та істини віри. Докази буття Бога. Питання про онтологічний доказ.

Особливості світогляду епохи Ренесансу. Копернік: перемога геліоцентризму над геоцентризмом. Микола Кузанський. Світ як розгорнутий Бог, Бог як згорнутий світ. Бог як тотожність абсолютного мінімуму та абсолютного максимуму. Джордано Бруно. Вчення про безкінечність Всесвіту та множинність населених світів. Всесвітньо-історичне значення страти Бруно.

Особливості науково-філософського світогляду в епоху Нового часу. Механіцизм. Деїзм. Емпіризм і раціоналізм як методи пізнання. Сенсуалізм. Дискусія про вроджені ідеї. *Tabula rasa*.

Ф. Бекон. Нове розуміння цінності пізнання: «знання – сила». Необхідність експерименту. Вчення про ідоли пізнання (розуму).

Р. Декарт. Методологічний сумнів: *cogito, ergo sum*. Правила раціонального методу. Дуалізм.

Б. Спіноза. Натуралістичний пантеїзм. Субстанція, атрибути і модуси. Свобода як усвідомлена необхідність.

Дж. Берклі. Проблема соліпсизму. Речі як комплекси відчуттів. Д. Х'юм. Критика детермінізму.

Французьке Просвітництво. Вольтер, Д. Дідро, К. А. Гельвецій, П. Гольбах. Деїзм і атеїзм. «Якби Бога не було, його слід було би вигадати». Ідея прогресу. Ж.-Ж. Руссо. Критика прогресу та цивілізації взагалі. Теорія суспільного договору.

Німецька класична філософія як культурно-історичне явище. Е. Кант – засновник німецької класичної філософії. «Коперніканський поворот». Активність суб'єкту в процесі пізнання. Аналітичні та синтетичні судження. А priori та а posteriori. Явище та річ в собі. «Скандал у філософії». Розсудок, здатність судження і розум. Трансцендентне і трансцендентальне. Антиномії чистого розуму. «Я підняв (арештував) знання, щоб звільнити місце для віри». Теоретичний та практичний розум. Етика Канта. Вчення про категоричний імператив.

Г. В. Ф. Гегель як творець найбільш вражаючої філософської системи. Тотожність буття та мислення. Абсолютна ідея. Діалектична тріада в змістовному та формальному аспекті. Вчення про буття. Вчення про сутність. Вчення про поняття. Кількісні та якісні зміни. Вчення про протиріччя. Заперечення заперечення. Зняття, діалектичний синтез. «Все дійсне – розумне, все розумне – дійсне». Історія як розвиток ідеї свободи. «Хитрість Розуму». Вчення про всесвітньо-історичних особистостей.

Філософські ідеї у культурі Київської Русі. Києво-Могилянська академія. Особистість і вчення Г. Сковороди. Три світи та дві натури. Вчення про споріднену працю. Серце як сутність людини. Український філософський літературний світогляд: Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка. Філософські погляди Ф. Достоєвського та Л. Толстого. Вчення В. Соловйова. Вчення М. Бердяєва.

В. Вернадський і його вчення про ноосферу. Офіційний та творчий марксизм у Радянському Союзі. Феномен М. Бахтіна та О. Лосева в філософській думці радянської доби. Феномен М. Поповича. Сучасний стан української філософії.

Діалектичний та історичний матеріалізм К. Маркса і Ф. Енгельса. Спосіб виробництва. Базис та надбудова. Суспільно-економічні формації. Комунізм як «неминуче майбутнє» людства.

Волюнтаризм А. Шопенгауера та Ф. Ніцше. Вчення Ф. Ніцше про надлюдину. «Бог вмер». Інтуїтивізм А. Берсона. Творча еволюція. Неокантіанство та неогегельянство. Феноменологія Е. Гуссерля. Позитивізм і прагматизм. Філософія і наукове пізнання. Неопозитивізм. Принципи верифікації та фальсифікації. Л. Вітгенштейн та початок лінгвістичного повороту в філософії.

Філософія екзистенціалізму. «Існування передуює сутності». К. Ясперс: вчення про прикордонні ситуації, ідея «осьового часу». Ж.-П. Сартр. А. Камю. Проблема самогубства – основне питання філософії. Фундаментальна онтологія М. Гайдеггера. Буття і суще. Dasein. Модуси людського існування: турбота. Мова як дім буття.

Напрями релігійної філософії ХХ ст.: неотомізм, персоналізм, діалектична теологія, теологія визволення. М. Бубер. Християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена.

Основні риси постнекласичної філософії. Принциповий плюралізм, релятивізм, всеохоплююча іронія, заперечення традиційного раціоналізму, заперечення традиційного детермінізму, заперечення бінарних опозицій. Гносеологічні метафори постмодернізму: ризома, номадичність, «смерть автора». Ж. Дерріда. Метод деконструкції. Ж. Дельоз. Ж. Бодрійяр. Концепт симулякру. Ж.-Л. Нансі. Вчення про співбуття. А. Бадью. Вчення про подію і подієвість.

Структуралізм і постструктуралізм. М. Фуко. Постпозитивізм. Т. Кун. Теорія наукових революцій. Розвиток герменевтики: Г. Гадамер, П. Рікьор. Комунікативна філософія: Ю. Габермас, О. Апель.

Тема 3. Основні проблеми онтології

Буття, суще, сутність, субстанція. Парменід: «буття є, небуття немає». Аристотель: суще – те, що є, сутність – те, завдяки чому

будь-яке суще є таким, яким воно є. Будь-яка річ є сущим через свою сутність. Субстанція. Субстанція як певне буття – і як онтологічний фундамент («під-ставка») буття. «Бути» означає мати субстанцію, тобто «міцну» основу. Тілесно-матеріальне розуміння субстанції: субстанція як те, на що можна «прямо показати пальцем».

Сутність у Аристотеля як суб'єкт предикації, який об'єднує всі категорії. Нечітке розрізнення сущого і сутності. Коливання Аристотеля між одиничним і загальним: перші та другі сутності. Одиничні речі – та види, роди речей.

Теологічний світогляд: все існує отримало своє буття і свою сутність від Бога. Бог як Сутність у вищому і головному сенсі.

Сутність як «щосність». Щосність як самототожність. Складності розрізнення сутності та щосності. Щосність Сократа: його людяність чи його «сократичність»?

Етимологія давньогрецького слова, яке означає буття, пов'язана зі сталістю. «Бути» спочатку означало утримувати себе в своїх діях, проявах. М. Гайдегер: три сенси слова «бути» в індоєвропейських мовах: 1) виникати; 2) існувати, жити; 3) залишатися, зберігати себе. «Буття і час»: час як горизонт будь-якого розуміння буття. Марітен: існувати – твердо утримуватись і протистояти небуттю. Буття як найбільш інтимна та глибока дія людини і кожної речі. М. Гайдегер і Е. Левінас: розрізнення сущого і буття. Чисте абстрактне буття – та існування.

Семіотично-позитивістська традиція в розумінні буття. Е. Кант, Дж. С. Мілль, Б. Рассел: буття як граматична зв'язка «є». Стверджувально-істинісна функція «є». Використовувати «є» означає: «говорити про речі як вони є насправді». Ж. Дерріда: істинісна функція «є» – претензія на існування поза мовою. Філософія (як і поезія) завжди намагалася прорватися за межі мови.

Тема 4. Основні проблеми гносеології та методології наукового пізнання

Пізнання – процес здобування знання. Знання – правильна (істинна, адекватна) інформація про будь-що.

Метод – система прийомів, способів відтворення у мисленні предмета, який пізнається. Метафізика і діалектика як методологія.

Методи емпіричного дослідження. Спостереження. Експеримент. Відмінність спостереження і експерименту. Мисленнєвий експеримент. Опис, вимірювання. Факт.

Методи теоретичного дослідження. Загальнологічні методи. Дедукція, індукція. Аналіз, синтез. Абстрагування, узагальнення. Аналогія. Модель, моделювання. Специфічні методи наукового дослідження. Формалізація. Аксиоматичний метод. Аксиома і постулат. Вимоги до системи аксіом. Гіпотетико-дедуктивний метод. Гіпотеза і теорія, перетворення гіпотези на теорію. Вірогіднісні методи. Структурно-функціональний метод. Феноменологічний метод. Методологічний потенціал синергетики.

Метод восходження від абстрактного до конкретного. Єдність історичного і логічного. Філософська (гегелівсько-марксистська) завантаженість цих методів.

Критерії науковості: принципова можливість перевірки, максимальна узагальненість, сила передбачення, принципова простота, системність. «Лезо Оккама». Верифікація, фальсифікація.

Істина. Основні концепції істини. Кореспондентна концепція: істина як співпадання висловлювання (думки) з дійсністю. Когерентна концепція: взаємне співпадання висловлювань у багатшарових теоретичних системах. Прагматична концепція: істина як співпадання думки з практичною діяльністю, як те, що забезпечує успіх практичної діяльності.

Г. Гегель: істина як співпадання предмета зі своїм поняттям. Комунікативно-діалогічні концепції істини. К. Ясперс, М. Бубер, М. Бахтін.

Абсолютна і відносна істина. Критерії істини. Істина і правда, хибність (заблудження) і неправда. Так звана «постправда».

Тема 5. Принципи систематизації філософських категорій

Основні спроби систематизації філософських категорій: Аристотель, Е. Кант, Г. В. Ф. Гегель. Логіко-філософський смисл теореми К. Гюделя.

Буття, суще, існування. Якість, кількість, міра. Сутність, явище. Гносеологічні метафори відносно сутності і явища. Необхідність, випадковість. Зміст, форма. Дійсність, реальність, можливість. Абстрактна (формальна) і реальна (конкретна) можливість. Причина, наслідок. Ціль, засіб. Загальне (всезагальне), одиничне, особливе.

Проект комбінаторики філософських категорій.

Тема 6. Філософське розуміння суспільства.

Соціальна філософія

Соціальна сутність людини. Основні елементи структури суспільства: суб'єкти (індивіди та соціальні групи), відносини та зв'язки, інститути, діяльність. Обмін. Потреби, інтереси та ідеали.

Протиріччя суспільного розвитку. Діяльність як людська соціальна активність. Відмінність діяльності від біологічної життєдіяльності. Види діяльності: сімейно-шлюбні відносини; праця; виховання та навчання; пізнання; гра; творчість. Релігійне поклоніння як специфічна людська діяльність.

Економічна сфера суспільства. Суспільне виробництво. Спосіб виробництва. Продуктивні сили і виробничі відносини. Розподіл праці. Власність. Торгівля. Техніка. Науково-технічні революції.

Соціальна сфера суспільства. Соціальне в широкому та в вузькому сенсі. Малі та великі соціальні групи. Типи соціальних структур. Сім'я. Страта, клас. Еліта. Натовп, організація. Етнос, народ, нація. Політична нація.

Політична сфера суспільства. Політика, влада, держава. Влада в метафізичному і політичному сенсі. Форма правління, політичний режим. Право. Правова держава. Держава і громадянське суспільство. Політична культура.

Тема 7. Культура та цивілізація.

Цінності як визначальні характеристики людського буття

Формаційний та цивілізаційний підхід до аналізу суспільного життя.

Марксизм: суспільно-економічна формація. Структура формації. Закономірності зміни формацій. Теорії індустріального, постіндустріального, інформаційного суспільства. П. Дракер, Р. Дарендорф, Р. Арон, У. Ростоу, Д. Белл. Традиційне суспільство. Індустріальне суспільство: секуляризація, індивідуалізм, руйнування станових кордонів. Постіндустріальне суспільство. Дж. Гелбрейт, О. Тоффлер, А. Турен, Ж. Фурастьє. Переважання сфери послуг над сферою виробництва. Споживання як ключова форма діяльності. Важливість теоретичного знання. Інформаційне суспільство. Ю. Хаяши, М. Маклюен, М. Кастельс. Комунікація як ключовий елемент інформаційного суспільства. Світ-системний аналіз. Ф. Фукуяма: гіпотеза про кінець історії.

Цивілізаційний підхід. М. Данилевський. О. Шпенглер. Відхід від європоцентризму. Протиставлення культури і цивілізації. «Аполлонівська» і «фаустіанська» культури. А. Дж. Тойнбі. Творча меншість і більшість, яка відтворює. Виклик-та-відповідь, відхід-та-повернення. Взаємозв'язки цивілізацій. Роль релігії та церкви у розвитку цивілізацій. Л. М. Гумільов. Етнос як соціо-природна цілісність. Етнічні стереотипи поведінки. Пасіонарії. С. Гантингтон: проблема зіткнення цивілізацій в сучасній історичній ситуації. Н. Фергюсон: специфіка та переваги західної цивілізації.

А. Крюбер і К. Клакхон: 164 визначення поняття «культура». Природне та штучне. Матеріальна та духовна культура.

Світ людських цінностей. Істина, добро, краса. Справедливість. Цінність як належне. Ідеал. Специфіка онтологічного статусу цінностей.

Тема 8. Соціальний прогрес та перспективи розвитку суспільства

Проблема спрямованості та сенсу історії. Циклічне та лінійне розуміння історії. Фіналістичне розуміння історії. Виникнення ідеї суспільного прогресу у французькому Просвітництві.

Прогрес і регрес як різновиди розвитку. Проблема критеріїв суспільного прогресу. Точка зору Р. Дж. Колінгвуда. Науково-технічний прогрес. Проблематичність прогресу в сферах мистецтва, моралі, «щастя». Складність визначення критеріїв прогресу в розвитку філософського знання.

Доленосні виклики сучасної епохи. Екологічна криза у соціальному та в метафізичному аспекті. Ю. Н. Харарі про перспективи постлюдського майбутнього. Від *Homo sapiens* до *Homo deus*. Справжній кінець людської історії.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

1. Філософія і світогляд. Від міфу до логосу.
2. Предмет філософії. Основні теми філософських роздумів: світ і людина, сутність і зміст людського існування. Основна проблема філософії.
3. Взаємозв'язок філософії з наукою. Специфіка філософського знання.
4. Структура і функції філософії.

Література:

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл. / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. 4-е вид., виправл. та доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 532 с.
2. Івакін О. А. Філософія : навчальний посібник / О. А. Івакін. – Одеса : Юридична література, 2004. – 280 с.
3. Мир философии. – М., 1991. – Ч. 1 С. 10–126.
4. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій / В. Л. Петрушенко. – Львів : Акрополь, 2001. – 280 с.
5. Філософія : навч. посібник: рекомендовано МОН України / за ред. І. Ф. Надольного. 7-ме вид., стер. – К. : Вікар, 2008. – 534 с.

Тема 2. Історико-філософський вступ

1. Антична філософія.
  - 1.1. Рання давньогрецька філософія.
  - 1.2. Давньогрецька класична філософія (Сократ, Платон, Аристотель).
  - 1.3. Філософія еллінізму та Стародавнього Риму. .
2. Загальна характеристика філософії Середньовіччя та головні етапи її розвитку. Філософія епохи Відродження та її характерні риси.

3. Особливості філософії Нового часу. Емпірико-сенсуалістична філософія (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк). Філософський раціоналізм (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц). Суб'єктивний ідеалізм Дж. Берклі й агностицизм Д. Юма

4. Загальна характеристика філософії Просвітництва. Деїстичний та матеріалістично-атеїстичний напрями.

5. Загальна характеристика німецької класичної філософії. Вихідні ідеї філософії Е. Канта, Й. Фіхте, Й. Шеллінга, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха.

6. Основні риси некласичної філософії (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.).

7. Розвиток філософської думки в східнослов'янському регіоні. Сучасний стан української філософії.

8. Основні особливості постнекласичної філософії (друга пол. XX ст. – початок XXI ст.)

Література:

1. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія : підручник. – Харків, 2011.

2. Історія філософії на Україні. – У 3 т. – Т. 1 // В. М. Нічик, В. С. Горський, М. В. Попович, Б. О. Лобовик, В. О. Зоц. – Київ : Наукова думка, 1987. – 399 с.

3. Історія філософії : підручник. // А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. – Київ : Либідь, 2001.

4. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.

5. Розова Т. В. Чорна Л. В. Людина. Культура. Філософія (проблема людини в європейській філософії). Книга 1 : підручник. – Київ, Одеса : «Освіта України», 2015. – 212 с.

6. Йосипенко С. Філософія історії в історико-філософському дослідженні / С. Йосипенко // *Філософська думка: Український науково-теоретичний часопис*. – 2007. – № 1. – С. 3–15.

7. Татаркевич В. Історія філософії : у 3-х томах. – Львів, 2000.

Тема 3. Основні проблеми онтології

1. Поняття буття. Моделі буття.
2. Сущє, сутність, субстанція.
3. Сутність та існування.
4. Еволюція змісту поняття «матерія». Простір і час як форми існування матерії.
5. Основні форми руху, їх специфіка і взаємозв'язок.
6. Свідомість, її структура.

Література:

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл. / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. 4-е вид., виправл. та доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 532 с.
2. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія : підручник. – Харків, 2011.
3. Івакін О. А. Філософія : навчальний посібник / О. А. Івакін. – Одеса : Юридична література, 2004. – 280 с.
4. Мир философии. – М., 1991. – Ч. 1. С. 10–126.
5. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій / В. Л. Петрушенко. – Львів : Акрополь, 2001. – 280 с.
6. Філософія : навч. посібник: рекомендовано МОН України / за ред. І. Ф. Надольного. 7-ме вид., стер. – К. : Вікар, 2008. – 534 с.

Тема 4. Основні проблеми гносеології та методології наукового пізнання

1. Зв'язок онтології і гносеології. Співвідношення гносеології і наук про пізнання. Основні принципи пізнання.
2. Суб'єкт і об'єкт пізнання.
3. Змістовне і формальне.
4. Чуттєве та раціональне в пізнанні. Роль інтуїції в пізнанні.
5. Емпіричне і теоретичне в пізнанні.
6. Істина. Основні концепції істини. Критерії істини.
7. Основні методи наукового пізнання.

Література:

1. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія : підручник. – Харків, 2011.
2. Диалектическая логика. Алма-Ата, 1987. Т. 3.
3. Івакін О. А. Філософія : навчальний посібник / О. А. Івакін. – Одеса : Юридична література, 2004. – 280 с.
3. Мир философии. – М., 1991. – Ч. 1. С. 10–126.
4. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій / В. Л. Петрушенко. – Львів : Акрополь, 2001. – 280 с.
5. Філософія : навч. посібник: рекомендовано МОН України / за ред. І. Ф. Надольного. 7-ме вид., стер. – К. : Вікар, 2008. – 534 с.

Тема 5. Принципи систематизації філософських категорій

1. Логіка змістовна та формальна.
2. Система категорій змістовної логіки. Загальна характеристика.
3. Категорії сфери безпосереднього (буття):
  - якість;
  - кількість;
  - міра;
  - становлення.
4. Категорії сфери сутності:
  - сутність і явище;
  - категорія «протиріччя» («суперечність») як загальне, абсолютне визначення сутності пізнаваного об'єкта;
  - зміст і форма, залежність їх співвідношення від рівня розвитку об'єкта пізнання;
  - умова, ціле, частина, внутрішнє і зовнішнє;
  - дійсність і можливість;
  - необхідність і випадковість;
  - причина і наслідок. Системи *causa sui* (причини самої себе).
5. Категорії сфери цілісності:
  - загальне, особливе й одиничне. Емпіричне і теоретичне розуміння цих категорій;

- заперечення, різні види заперечення, їх співвідношення;
- розвиток. Співвідношення категорії «розвиток» з категоріями руху і становлення. Критерії розвитку.

6. Основні закони діалектики як закони розвитку та закони пізнання.

Література:

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл. / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. 4-е вид., виправл. та доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 532 с.
2. Івакін О. А. Філософія : навчальний посібник / О. А. Івакін. – Одеса : Юридична література, 2004. – 280 с.
3. Диалектическая логика. Алма-Ата, 1987. Т. 3.
4. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій / В. Л. Петрушенко. – Львів : Акрополь, 2001. – 280 с.
5. Філософія : навч. посібник: рекомендовано МОН України / за ред. І. Ф. Надольного. 7-ме вид., стер. – К. : Вікар, 2008. – 534 с.

Тема 6. Філософське розуміння суспільства. Соціальна філософія.

1. Передумови, сутність і умови розвитку соціальної системи.
2. Основні елементи структури суспільства.
3. Антропосоціогенез. Роль морально-соціальних заборон, свідомості і мови у розвитку соціуму.
4. Соціально-діяльнісна сутність людини. Система людських потреб і видів діяльності.
5. Суспільне виробництво. Матеріальне і духовне виробництво.
6. Співвідношення суспільного буття і суспільної свідомості.
7. Структура і функції суспільної свідомості. Основні форми суспільної свідомості.

Література:

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл. / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. 4-е вид., виправл. та доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 532 с.
2. Бляхер Л. Нестабильные социальные состояния. – М. : РОС-СПЭН, 2005. – С. 105–208.
3. Депенчук Л. П. Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова / Л. П. Депенчук, М. І. Лук. – Київ : Укр. Центр духовн. культури, 1999. – 210 с.
4. Івакін О. А. Філософія : навчальний посібник / О. А. Івакін. – Одеса : Юридична література, 2004. – С. 160–180.
5. Ларцев В. Основні компоненти структури суспільства: структуро-фіксуюча складова // *Людина і політика*. – № 2. – 2001. – С. 51–61.
6. Пазенок, В. С. Філософія : навч. посібник: рекомендовано МОН України / В. С. Пазенок. – Київ : Академвидав, 2008. – 280 с.
7. Ящук Т. І. Філософія історії : курс лекцій / Т. І. Ящук. – К. : Либідь, 2004. – С. 430–432.

Тема 7. Культура та цивілізація. Цінності як визначальні характеристики людського буття

1. Формацийний та цивілізаційний підхід до аналізу суспільного життя.
2. Поняття суспільно-економічної формації. Структура формації. Закономірності зміни формацій.
3. Теорії індустріального, постіндустріального, інформаційного суспільства.
4. Теорія цивілізацій як форма соціально-історичного пізнання:
  - А) О. Шпенглер: культура і цивілізація;
  - Б) А. Дж. Тойнбі: історія як взаємодія цивілізацій;
  - В) Л. М. Гумільов: історія як етногенез;
  - Г) С. Гантінгтон: концепція зіткнення цивілізацій.
5. Поняття цінностей. Форми та способи втілення цінностей у життя.

Література:

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл. / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. 4-е вид., виправл. та доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 532 с.
2. Швейцер А. Культура и этика / А. Швейцер. – М. : Прогрес, 1973. – С. 117–127.
3. Бахтин М. М. Философская культура XX века / М. М. Бахтин / Отв. ред. К. Г. Юсупов. – СПб., 1991. – С. 34–45.
4. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій / В. Л. Петрушенко. – Львів : Акрополь, 2001. – 280 с.
5. Шпет Г. Введение в этническую психологию : избр. соч. / Г. Шпет. – М. : Нака, 1991. – С. 88–97.

Тема 8. Соціальний прогрес та перспективи розвитку суспільства

1. Циклічне та лінійне розуміння історії. Проблема критеріїв суспільного прогресу.
2. Єдність природи і суспільства. Екологічна криза у соціальному та в метафізичному аспекті.
3. Глобалізм: необхідність чи загроза для людства.
4. Філософські аспекти науково-технічного прогресу. Перспективи постлюдського майбутнього: історичний та філософський аспекти.
5. Поняття ноосфери.

Література:

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл. / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. 4-е вид., виправл. та доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 532 с.
2. Гаврилишин Б. Дороговкази на майбутнє. До ефективніших суспільств: Доповідь Римському клубові: Перекл. з англ. – К., 1990. – С. 134–176.
3. Галазюк, О. Д. Філософія і наука у протиріччях та колізіях сучасності / О. Д. Галазюк // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 2. – С. 133–136.

4. Івакін О. А. Філософія : навчальний посібник / О. А. Івакін. – Одеса : Юридична література, 2004. – С. 180–191.

5. Петрушенко В. Л Філософія : курс лекцій / В. Л. Петрушенко. – Львів : Акрополь, 2001. – 280 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

1. Творче завдання:

Написати есе:

- Чи потрібен людині цілісний світогляд?
- Чи існує основна проблема філософії?
- Катарсичні функції філософії.

Тема 2. Історико-філософський вступ

1. Творче завдання:

Написати есе:

- Суперечка про гідне життя між стоїком та епікурейцем;
- Докази буття Бога у вченні Томи Аквінського: pro et contra;
- Чи можна спростувати соліпсизм?
- Полеміка просвітитів з Ж.-Ж. Руссо;
- Г. Гегель: «Все дійсне – розумне, все розумне – дійсне»: pro et contra;
- Від «смерті Бога» у філософії Ф. Ніцше до «зникнення людини» у філософії М. Фуко;
- Дисидентська думка в українській філософії радянського періоду;
- Чому я (не) постмодерніст.

Тема 3. Основні проблеми онтології

1. Творче завдання:

Написати есе:

- «Анти-Парменід»: «буття немає – небуття є»;
- Що чому передує: сутність існуванню чи існування сутності?
- Антисубстанціалістські тенденції в новітній філософії;

- Природа ідеального: заочна суперечка Е. Канта і К. Маркса.

Тема 4. Основні проблеми гносеології та методології наукового пізнання

1. Творче завдання:

Написати есе:

- Еволюція поняття інтуїції в класичній та некласичній філософській традиції;
- Пізнання і творчість;
- Чи можлива абсолютна хибність?
- Сцієнтизм: pro et contra.

Тема 5. Принципи систематизації філософських категорій

1. Творче завдання:

Написати есе:

- Перехід кількісних змін в якісні: діалектика і софістика;
- Сутність і явище у вченні Е. Канта і Г. Гегеля;
- Протиріччя і цілісність об'єкта;
- Чи можливе неможливе?
- Діалектичний синтез.

Тема 6. Філософське розуміння суспільства. Соціальна філософія.

1. Творче завдання:

Написати есе:

- Основні точки зору відносно виникнення людини;
- Великі і малі соціальні групи;
- Структура способу виробництва;
- Роль ідеологій та утопії в суспільному житті.

Тема 7. Культура та цивілізація. Цінності як визначальні характеристики людського буття

1. Творче завдання:

Написати есе:

- Комуністичне суспільство майбутнього: передбачення чи утопія?
- Концепція виклику-та-відповіді А. Дж. Тойнбі: хто кидає людству виклики?
- Чи є цивілізації рівноцінними?
- С. Гантінгтон: розколоті та розірвані цивілізації;
- Чи можуть істина, добро і краса протиічіти одне одному?

Тема 8. Соціальний прогрес та перспективи розвитку суспільства

1. Творче завдання:

Написати есе:

- Чи спостерігається в історії людства прогрес щастя?
- Чи наступить кінець історії?
- Глобалізм і антиглобалізм: pro et contra;
- Перспектива подолання людини: від Homo sapiens до Homo deus.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Вчення елеатів про буття.
2. Специфіка діалектики Геракліта.
3. Атомістичне вчення Демокріта і Епікура.
4. Сократ як критик софістів.
5. Платон – засновник об'єктивно-ідеалістичного напрямку в філософії.
6. Соціальна філософія Платона.
7. Вчення Аристотеля про чотири причини буття.
8. Соціально-етичне вчення Аристотеля.
9. Неоплатонізм і завершення античної філософської традиції.
10. Суперечка щодо природи універсалій в середньовічній схоластиці: номіналізм та реалізм.
11. Т. Аквінський як філософ і як теолог. Докази буття Бога.
12. Філософія доби відродження. Діалектичні ідеї Миколи Кузанського і Джордано Бруно.
13. Емпіризм і раціоналізм у мисленні Нового часу (Ф. Бекон, Р. Декарт, Дж. Локк, Г. Ляйбниц, Дж. Берклі, Д. Н'юм).
14. Пантеїзм Б. Спінози.
15. Деїзм і механіцизм в філософській думці XVII-XVIII століть.
16. Ж.-Ж. Руссо: «чужий серед своїх» у таборі просвітителів.
17. Трансцендентальний ідеалізм Е. Канта і проблема можливості адекватного пізнання світу.
18. Е. Кант про сутність «скандалу в філософії».
19. Діалектична логіка Г. В. Ф. Гегеля.
20. Вчення Г. В. Ф. Гегеля про абсолютну ідею.
21. Людина і світ в філософії Г. Сковороди і П. Юркевича.
22. Проблема людини і нації в українській філософії XIX ст. (Кирило-Мефодіївське товариство, М. Костомаров, Т. Шевченко, І. Франко).

23. Діалектичний і історичний матеріалізм К. Маркса і Ф. Енгельса.
24. Позитивізм, неопозитивізм і постпозитивізм як напрями філософської думки XIX–XX століть.
25. Проблема ірраціонального і несвідомого в філософії XIX–XX століть (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, З. Фрейд).
26. Феноменологія Е. Гуссерля.
27. Християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена.
28. Модуси людського існування в філософії М. Гайдеггера.
29. М. Гайдеггер: «чому взагалі існує суще, а не ніщо?»
30. Людина і суспільство у творчості Ж.-П. Сартра і А. Камю.
31. Проблема людини в філософії постструктуралізму (М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз).
32. Т. Кун про сутність та структуру наукової революції.
33. Сучасна філософська герменевтика: текст і контекст.
34. Сучасний стан української філософської думки.

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття і структура світогляду. Філософія як теоретична основа світогляду.

2. Рання давньогрецька філософія.

3. Особистість, життєвий шлях та вчення Сократа.

4. Філософія Платона.

5. Філософія Аристотеля.

6. Елліністична та римська філософія.

7. Філософська думка Середньовіччя.

8. Філософська думка Відродження.

9. Емпіричний напрям у філософії XVII-XVIII століть.

10. Раціоналістичний напрям у філософії XVII-XVIII століть.

11. Філософія французького Просвітництва.

12. Е. Кант: коперніканський поворот в філософії.

13. Абсолютний ідеалізм Г. В. Ф. Гегеля. Специфіка гегелівської діалектики.

14. Особистість та вчення Г. Сковороди.

15. Філософські погляди П. Юркевича.

16. Сучасний стан української філософії.

17. Філософські погляди В. Соловйова та М. Бердяєва.

18. Філософія Ф. Ніцше. Вчення про надлюдину.

19. Екзистенціалізм: новий поворот до людини. Німецький і французький екзистенціалізм.

20. Фундаментальна онтологія М. Гайдеггера.

21. Позитивізм і прагматизм. Неопозитивізм.

22. Філософія життя. Інтуїтивізм.

23. Е. Гуссерль. Феноменологія та її методи.

24. Структуралізм і постструктуралізм в філософії та гуманітарних науках.

25. Напрями релігійної філософії XX ст.

26. Діалектичний та історичний матеріалізм К. Маркса і Ф. Енгельса.

27. Основні риси постнекласичної філософії.

28. «Французький напрям» у сучасній філософії: Ж. Дерріда. Ж. Дельоз. Ж.-Л. Нансі. А. Бадью.
29. Герменевтичний напрям у сучасній філософії. Г. Гадамер. П. Рікьор.
30. Інтелектуальні та моральні уроки, які нам надає історія філософії.
31. Істина в гносеологічному та онтологічному аспекті.
32. Специфіка філософського знання. Предмет філософії, її структура.
33. Пізнання як філософська проблема. Суб'єкт і об'єкт пізнання.
34. Буття, суще, сутність.
35. Особистість і суспільство.
36. Проблема сутності людини. Поняття: «індивід», «індивідуальність», «особистість».
37. Специфіка формаційного та цивілізаційного підходів в аналізі суспільного життя.
38. Категорія субстанції в історії філософії.
39. Історичні форми діалектики.
40. Економічна сфера суспільства. Класова структура суспільства.
41. Спрямованість історії, проблема кінця історії.
42. Емпіричний і теоретичний рівні наукового дослідження.
43. Перспективи науково-технічного прогресу та проблема відповідальності вченого.
44. Специфіка філософського розуміння людини.
45. Свобода і відповідальність людини.
46. Політична сфера суспільства. Держава.
47. Поняття суспільної групи. Етнос, народ, національність, нація.
48. Світ людських цінностей, його специфіка.
49. Прогрес і регрес в суспільному житті. Проблема критеріїв прогресу.
50. Цінність як дійсне, можливе і як належне. Ідеал.
51. Роль особистості та роль народних мас в історії.
52. Сутність та існування.

- 53. Проблема сенсу життя в духовному досвіді людства.
- 54. Науковий факт, наукова проблема. Гіпотеза, теорія.
- 55. Класична, некласична та постнекласична наукова картина світу.
- 56. Скептицизм та агностицизм як гносеологічні установки.
- 57. Діалектичне заперечення як синтез.
- 58. Істина як процес: абсолютна і відносна істина.
- 59. Антропосоціогенез: сучасний стан проблеми.
- 60. Спроби побудування системи всезагальних категорій в історії філософії.

ФОРМИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. При поточному контролі оцінці підлягають: рівень теоретичних знань та вміння працювати з науковою літературою, знання матеріалу, продемонстрованого у виконаних (як правило) індивідуальних завданнях; обґрунтованість висновків, а також самостійність та повнота вирішення практичних завдань та аналізу матеріалів; активність та систематичність роботи на заняттях; результати виконання домашніх завдань, тестів, експрес-опитувань тощо.

Форми проведення поточного контролю: усне опитування студентів, вирішення практичних завдань, тестові завдання (для зацікавленості у навчанні, розвитку здібностей студента може бути передбачено виконання інших, індивідуальних для кожного студента завдань).

Проміжний контроль проводиться після вивчення відповідних тем або блоку тем з метою з'ясування ступеню засвоєності студентами відповідного об'єму опрацьованого та вивченого матеріалу та подальшої оцінки рівня отриманих знань. Форми проведення проміжного контролю: контрольна робота, колоквиум, експрес-контроль на лекціях, тестове опитування, співбесіда (усне спілкування).

Підсумковий контроль у формі екзамену.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

При використанні форми контролю у вигляді заліку враховується поточна, зокрема самостійна робота, наукова діяльність студента. Крім того, студент має надати відповідь на залікове запитання. Оцінка рівня знань виконується за принципом «відповідь вірна» або «відповідь невірна». При вірній відповіді виставляється оцінка «зараховано», при невірній, неповній відповіді виставляється оцінка «не зараховано».

ШКАЛА ЗА ECTS

Сума балів	Оцінка за 7-бальною шкалою	Оцінка за 4-бальною шкалою	
		екзамен	залік
90–100	A	відмінно	зараховано
82–89	B	добре	
74–81	C		
64–73	D	задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	незадовільно	не зараховано
1–34	F		

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА

1. Алексеев П. В. Философия : учебник / П. В. Алексеев, А. В. Панин. 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2009. – 592 с.
2. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл. / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. 4-е вид., виправл. та доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 532 с.
3. Бондаревич І. М. Філософія : навч. посібник: рекомендовано МОН України / І. М. Бондаревич. – Київ : Алерта, 2013. – 240 с.
4. Брагин, А. В. Философия для бакалавров : курс лекций / А. В. Брагин. – Иваново, 2017. – 174 с.
5. Введение в философию : учеб. пособие для вузов / И. Т. Фролов [и др.]. Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Республика, 2004. – 623 с.
6. Губин, В. Д. Основы философии : учеб. пособие. 2-е изд.; – М. : ФОРУМ: ИНФРА-М, 2008. – 288 с.
7. Гуревич, П. С. Основы философии : учеб. пособие. – М. : КНОРУС, 2011. – 480 с.
8. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія : підручник. – Харків, 2011.
9. Диалектическая логика. Алма-Ата, 1987. Т. 3.
10. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Пер. з фр. – Т. 1–4. – К. : Дух і літера, 2011–2016.
11. Івакін О. А. Філософія : навчальний посібник / О. А. Івакін. – Одеса : Юридична література, 2004. – 280 с.
12. Канке В. А. Философия: исторический и систематический курс : учебник / В. А. Канке. – М. : Логос, 2014. – 375 с.
13. Марков Б. В. Философия для бакалавров и специалистов : учебник / Б. В. Марков. – СПб. : Питер, 2012. – 426 с.
14. Мир философии. – М., 1991. – Ч. 1. С. 10–126.

15. Пазенок В. С. Філософія : навч. посібник: рекомендовано МОН України / В. С. Пазенок. – Київ : Академвидав, 2008. – 280 с.
16. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій / В. Л. Петрушенко. – Львів : Акрополь, 2001. – 280 с.
17. Пунченко О. П., Черниш О. М. Філософія : навч. посіб.: 2-е вид., перероб. – Одеса, 2006.
18. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 1–4. – СПб. : «Петрополис», 1995–1997.
19. Спиркин, А. Г. Философия : учебник для бакалавров / А. Г. Спиркин. 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 828 с.
20. Философия : учебник / А. В. Апполонов [и др.]. – М. : Проспект: Издательство Московского университета, 2015. – 669 с.
21. Философия : учебник / под ред. А. Ф. Зотова, В. В. Миронова, А. В. Разина. – М. : Проспект, 2012. – 672 с.
22. Философия : учебник для вузов 7-е изд. / отв. ред. В. П. Кохановский. Ростов-на-Дону, 2004.
23. Философия : учебник и практикум для академического бакалавриата / В. Н. Лавриненко [и др.]; под ред. В. Н. Лавриненко. 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2015.
24. Філософія : навч. посібник: рекомендовано МОН України / за ред. І. Ф. Надольного. 7-ме вид., стер. – К. : Вікар, 2008. – 534 с.
25. Філософія : підручник: рекомендовано МОН України / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський та ін. – К. : ЦУЛ, 2010.
26. Філософія : підручник. 2-е вид., перероб. / за загальною редакцією М. І. Горлача, В. Г. Кременя, В. К. Рибалка. – Харків, 2000.

ДОПОМІЖНА

1. Аристотель. Метафизика // Аристотель. Соч. в 4 т. Т. 1 – М., 1978. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://bookz.ru/authors/aristotel/metaphiz/1-metaphiz.html>
2. Аристотель. Категории. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://royallib.com/book/aristotel/kategorii.html>

3. Арсеньев А. С. Философские основания понимания личности: Цикл популярных лекций с приложениями : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М., 2001.
4. Бахтин М. М. Философская культура XX века / М. М. Бахтин / отв. ред. К. Г. Юсупов. – СПб, 1991. – С. 34–45.
5. Бляхер Л. Нестабильные социальные состояния. – М. : РОС-СПЭН, 2005. – С. 105–208.
6. Бойченко І. В. Філософія історії : підручник. – К., 2000.
7. Булатов М. О. Головні етапи розвитку поняття свободи в історії європейської філософії // Людина в цивілізації ССІ століття: проблема свободи. К., 2005.
8. Гаврилишин Б. Дороговкази на майбутнє. До ефективніших суспільств: Доповідь Римському клубові: перекл. з англ. – К., 1990. – С. 134–176.
9. Галазюк, О. Д. Філософія і наука у протиріччях та колізіях сучасності / О. Д. Галазюк // *Наука. Релігія. Суспільство*. – 2009. – № 2. – С. 133–136.
10. Гегель Г. В. Ф. Лекции по истории философии. Кн. 1. – СПб. : Наука, 1993. – 350 с. – С. 63–350. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000389/index.shtml>
11. Гелель Г. В. Ф. Наука логики // *Энциклопедия философских наук*. Т. 1. – М., 1974.
12. Гелель Г.В.Ф. Философская пропедевтика // *Работы ранних лет: В 2 т. – Т. 2.* – М., 1971.
13. Депенчук Л. П. Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова / Л. П. Депенчук, М. І. Лук. – Київ : Укр. Центр духовн. культури, 1999. – 210 с.
14. Ильин И. А. Учение о правосознании // Ильин И. А. *Родина и мы*. Смоленск, 1995.
15. Ильин И. А. Философия Гегеля как учение о конкретности Бога и человека. – СПб, 1994.
16. Історія філософії на Україні. – У 3 т. – Т. 1 // В. М. Нічик, В. С. Горський, М. В. Попович, Б. О. Лобовик, В. О. Зоц. – Київ : Наукова думка, 1987. – 399 с.
17. Історія філософії : підручник. // А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. – Київ : Либідь, 2001.

18. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.

19. Йосипенко С. Філософія історії в історико-філософському дослідженні / С. Йосипенко // *Філософська думка: Український науково-теоретичний часопис*. – 2007. – № 1. – С. 3–15.

20. Кант І. Пролегомени ко всякої будущей метафизике... Основы метафизики нравственности. Соч. : в 6 т. – Т. 4. – Ч. 1. – М., 1965.

21. Кармин А. С. Философия : учебник для вузов / А. С. Кармин, Г. Г. Бернацкий. – СПб. : Изд-во ДНК, 2001. – 536 с.

22. Куликова О. Б. Основные проблемы онтологии : учеб.-метод. пособие / О. Б. Куликова; Федеральное агентство по образованию, ГОУВПО «Ивановский государственный энергетический университет им. В. И. Ленина», Каф. философии. – Иваново, 2010. – 156 с.

23. Ларцев В. Основні компоненти структури суспільства: структуро-фіксуюча складова // *Людина і політика*. – № 2. – 2001. – С. 51–61.

24. Мареев С. Н., Мареева Е. В. История философии (общий курс) : учебное пособие. – М., 2004.

25. Мареев С. Н., Мареева Е. В., Арсланов В. Г. Философия XX века (истoki и итоги) : учебное пособие. – М., 2001.

26. Мареева Е. В. Проблема души в классической и неклассической философии. – М., 2003.

27. Микешина, Л. А. Философия науки: современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учеб. пособие / Л. А. Микешина. – М. : Прогресс-Традиция; МПСИ : Флинта, 2005. – 464 с.

28. Михайлов Ф. Т. Избранное. – М., 2001.

29. Рассел Б. История западной философии. Том 1 / Б. Рассел. – М. : АСТ, 2018. – 768 с.

30. Рассел Б. История западной философии. Том 2 / Б. Рассел. – М. : АСТ, 2018. – 512 с.

31. Розова Т. В., Чорна Л. В. Людина. Культура. Філософія (проблема людини в європейській філософії). Книга 1 : підручник. – Київ, Одеса : «Освіта України», 2015. – 212 с.

32. Свобода / Новая философская энциклопедия. 2-е изд., испр. и допол. Т. 3. – М. : Мысль, 2010.
33. Татаркевич В. Історія філософії : в 3-х томах. – Львів, 2000.
34. Тейяр де Шарден, П. Феномен человека / П. Тейяр де Шарден. – М., 1987. – 240 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://royallib.com/read/de_sharden_per/fenomen_cheloveka.html#0
35. Философский словарь / В. Н. Мирошниченко [и др.]; под общ. ред. А. П. Ярещенко. – Ростов н/Д : Феникс, 2004. – 555 с.
36. Философия: учение о бытии, познании и ценностях человеческого существования : учебник / В. Г. Кузнецов, И. Д. Кузнецова, В. В. Миронов, К. Х. Момджян. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 519 с.
37. Фромм, Э. Искусство любить / Э. Фромм. – М. : АСТ; Астрель; Полиграфиздат, 2012. – 223 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://bookz.ru/authors/fromm-erih/iskusstv_604/1-iskusstv_604.html
38. Хайдеггер, М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М., 1997. – 451 с. [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://www.odinblago.ru/bitie_i_vrema/
39. Хайдеггер, М. О сущности истины / М. Хайдеггер // *Философские науки*. – 1989. – № 4. – С. 88–104.
40. Хамитов Н. Философия человека: от метафизики к метаантропологии. – К., 2002.
41. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. Проблема людини та її меж : навчальний посібник / під ред. Н. Хамітова. (2-е вид. перероб. та доп.). – К., 2006.
42. Человек / Новая философская энциклопедия. 2-е изд., испр. и допол. – Т. 4. – М. : Мысль, 2010.
43. Швейцер А. Культура и этика. / А. Швейцер. – М. : Прогрес, 1973. – С. 117–127.
44. Шпет Г. Введение в этническую психологию : избр. соч. / Г. Шпет. – М. : Нака, 1991. – С. 88–97.
45. Ящук Т. І. Філософія історії : курс лекцій / Т. І. Ящук. – К. : Либідь, 2004. – 430–432.

Навчальне видання

**ЄРЕМЕНКО Олександр Михайлович,
КАПУСТИНА Надія Борисівна,
ПАЛІЙ Оксана Миколаївна**

ФІЛОСОФІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
(для студентів факультету психології,
політології та соціології)

Дизайн обкладинки – А. Юдашкіна
Технічне редагування – Т. Шутова
Верстка – Т. Мартиненко

Підписано до друку 18.03.2021 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 2,3. Тираж 50.

Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
Е-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.